

Les llengües i les cultures: interpretacions específiques de la realitat

Joan Martí i Castell

Catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili
i membre de l'Institut d'Estudis Catalans

1. Què són les llengües?

La definició més general de *llengua* és 'sistema de signes orals, reflectit sovint en un codi escrit, propi d'una comunitat, que serveix bàsicament per a la comunicació'. Hom diferencia, a més, el terme especial *llengua de civilització* o *de cultura*, amb el sentit de 'llengua que serveix o que ha servit de suport a una literatura escrita i que és instrument d'una cultura'. Continuem amb definicions: *llenguatge* és 'la facultat de poder comunicar els propis pensaments i sentiments a un receptor mitjançant un sistema de signes determinat interpretable per ell, compartit; manera com hom expressa el pensament per mitjà de la paraula'. *Cultura* és el 'conjunt de coneixements que hom posseeix' i el 'conjunt de tradicions (literàries, històriques i científiques) i de formes de vida materials i espirituals d'un poble, d'una societat o de tota la humanitat'.

Deixem-ho aquí, perquè la nostra intenció és de subratllar que una llengua no és solament –ni essencialment– una realitat material, un sistema de signes convencionals, sinó que també inclou la referència a una comunitat i a una cultura concretes. Semblantment, el llenguatge es vincula directament, d'una banda, amb el pensament i els sentiments, i, de l'altra banda, amb la compartició d'un sistema de comunicació entre emissor i receptor. Finalment, *cultura* és una idea que no es pot separar d'un context social, considerat més o menys àmpliament.

En aquesta exposició no pretenem exhaurir la discussió sobre la identificació llengua/pensament o llengua/comunitat. Al marge que acceptem ambdues equacions, allò que ens sembla indiscutible és que qualsevol idioma es forma i es desenvolupa simultàniament a la formació i el desenvolupament de la societat a què principalment serveix (llengua/comunitat), i n'expressa la idiosincràsia (llengua/pensament).

L'aparició d'una llengua és conseqüència de les coordenades de la necessitat i de la possibilitat; necessitat sentida suficientment de distingir-se un grup de la resta; possibilitat basada en la puixança d'una col·lectivitat. En l'inici de la història lingüística d'un territori té un paper decisiu la consciència d'homogeneïtat, de compacitat entre les persones que la protagonitzaran; de la mateixa manera que el seu decurs depèn del grau de cohesió del grup, en una relació inevitable de competitivitat enfront de la cohesió i el decurs d'altres territoris distints. Dit altrament, els idiomes esdevenen referents primordials, simbòlics i aglutinadors, que uneixen i que, per tant, ensems separen les diferents comunitats. Mitjançant els idiomes s'expliciten unes maneres peculiars de percebre, interpretar i transformar la realitat. *Llengua, cultura i comunitat* són indiestriables; un país, una cultura i un idioma es configuren com un sol fenomen, lentament i progressivament, per la consolidació d'uns llaços d'engatjament a uns interessos generals comuns que apareixen per raons històriques complexes. Una llengua és reflex de la societat i dels parlants de què és pròpia, i, inversament, els fets socials i les persones que formen una comunitat són decisius per a la comprensió de l'ús i del canvi lingüístics.

Les llengües plasmen —més que no creen— regularitats socioculturals. I en el món els idiomes que es parlen comparteixen alhora un nombre considerable d'universals estructurals.

Per a molts lingüistes, l'organització cognoscitiva està directament influenciada per l'estructura de les llengües; així, unes tenen més temps verbals que no d'altres; més gèneres gramaticals en els noms; hi ha llengües que recorren al to i a l'allargament vocàlic com a trets fonològics pertinents; n'hi ha que tenen solament dotze fonemes; altres en tenen més de cinquanta; etcètera.

Però cada idioma és l'estructura més adequada per a l'expressió dels interessos dels seus parlants. El lèxic és especialment útil per a entendre la interdependència llengua/cultura; per exemple, els esquimals poden parlar de tipus molt diversos de neu; els àrabs, de tipus molt diversos de cavalls, i així en altres casos.

Quan un poble no té res a dir que li sigui propi, deixa d'existir com a tal: desapareix amb la seva llengua. Anàlogament, la independència d'un poble és la independència cultural i aquesta, al seu torn, és efecte i causa de la independència del seu idioma. La qüestió lingüística d'un poble no és solament ni sobretot de codi: és la qüestió de la comunitat mateixa, del seu tarannà, del seu ésser. Les llengües contenen les essències dels grups a què pertanyen; salvar una cultura exigeix preservar-ne la llengua. Són el patrimoni capital en la construcció de models socials, però també en el seu desmembrament; a l'esplendor lingüísticocultural s'associa sempre l'es-

plendor sociopolítica i econòmic. Hi ha una relació proporcional entre la compacitat d'una societat i la compacitat o la unitat lingüística; i, viceversa, entre la debilitat o la divisió socials i la fragmentació o dialectalització i les interferències de la llengua pròpia. Per això, en la fi d'una història lingüística, hi té un paper primordial la disgregació social, la pèrdua de solidesa de l'organització general, la pèrdua de poder unificador i de representació.

A causa d'aquesta relació o identificació llengua-societat o llengua-cultura, el maltractament o el respecte i el prestigi o la poca consideració envers un idioma s'interpreta inevitablement com el maltractament o el respecte i el prestigi o la poca consideració envers la comunitat de què és propi.

* * *

No és fàcil de definir amb precisió conceptes com *nació*, *nacionalitat*, *pàtria*, *país*, els quals han estat i són manipulats per a interessos que tenen poc a veure amb la lexicologia. Això no obstant, malgrat la diversitat de definicions contradictòries o poc concises en els diccionaris, la idea de compartir la llengua juntament amb «la voluntat d'organització i projecció autònoma» (*Diccionari general de la llengua catalana*, de Fabra) hi és predominant; que és com dir que preval una notable –mai total!– coincidència entre els seus membres en la percepció i anàlisi del món. És el sentiment de pertinença el que especifica la dimensió de la nació i de la llengua i la cultura, els límits de les quals, per tant, mai no estan definitivament tancats. Hi ha exemples de fusions de comunitats lingüístiques que originàriament estaven netament separades, però que vivien en un mateix territori (la romanització o llatinització de molts grups socials «bàrbars»), i, al contrari, l'allunyament recíproc entre comunitats originàriament unides lingüísticament pot crear entre elles diferències idiomàtiques cada cop més importants (les diverses llengües romàniques veïnes, des de la comunitat unitària de llengua llatina).

Una llengua i una cultura neixen amb l'aparició d'un grup, entès com la reunió de coincidències en projectes de tota índole; apareixen amb les adhesions que es generen entorn d'objectius compartits i pel poder que adquireixen. Ni de cap llengua ni de cap cultura no podem dir el dia i l'any exactes en què es fan, la qual cosa és la demostració irrefutable que són, més que sistemes concrets o conjunts de valors abstractes, la plasmació de visions específiques de la realitat.

En el lent i llarg procés de formació dels grups humans, aquests s'han constituït i consolidat en l'establiment d'un espai geogràfic i en el desenvolupament d'una idiosincràsia comuna dels qui els integren, que són la base que permet de reconèixer-

los com a col·lectius diferenciats. En el quefer humà, es tracta d'una gènesi que no té fi, ja que l'evolució política, econòmica, social, cultural exigeix la comprovació constant de la perdurabilitat de la identitat, adaptada adequadament a les mutacions, les quals poden accentuar-la o disminuir-la, proporcionalment al caràcter del (des)equilibri entre el que és endogen i el que és exogen.

Al segle XIX en el món occidental les llengües són considerades com la característica més singular per a la definició de *nació*. El filòsof alemany Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) resumeix així una actitud àmpliament compartida: «Allí on es trobi una llengua distinta, existeix també una nació distinta, que té el dret d'autogovernar-se.» Al segle XX aquesta opinió encara ha estat viva: s'atribueix a les diferències lingüístiques la capacitat intrínseca de dividir políticament i culturalment: les persones s'uneixen amb aquelles amb qui comparteixen l'idioma per a formar un país culturalment cohesionat.

2. Les peculiaritats del *saber* i del *dir*

Nosaltres defensem que *saber és saber dir* i alhora, que hom *sap* i que hom *diu* des d'una òptica concreta irrepetible, intransferible, tant individualment com col·lectivament.

Científicament o experimentalment, descobrir no és pas trobar res no existent abans; és trobar la manera d'expressar verbalment allò que ja era. Així mateix, el canvi d'una teoria qualsevol és el resultat d'haver arribat a una manera més satisfactòria d'exposar lingüísticament una opinió alternativa a una altra o unes altres: la realitat en què es basa la teoria no té motiu per haver-se modificat.

Les persones i els pobles saben i, doncs, diuen des de posicions no compartides; per això la traducció d'una llengua a una altra és per força una reformulació: a través seu hom s'adreça *amb* i *a* una cultura diferent d'aquella *amb* i *a* què es va adreçar l'emissor originàriament. La traducció és un exercici de recreació del missatge: es torna a dir adaptant-lo a una cultura diferent. *Traduir* vol dir literalment 'traslladar'; ve't aquí el perquè de l'expressió «*traduttore, traditore*». Per aquesta via podem entendre la prohibició de traduir els textos sagrats a les llengües més comunes: implicava inevitablement aplicar-hi la percepció cultural inherent en l'idioma a què es traslladessin. O la diferència de significats, segons les llengües i els parlants, de conceptes com *religió*, *Déu*, *justícia*, *bellesa*, *veritat*, *valor*, etcètera, tant horitzontalment, és a dir, sincrònicament, com verticalment, és a dir, diacrònicament: els canvis en la diacronia i la diversitat cultural en la sincronia ho fan inevitable.

Amb els signes lingüístics exterioritzem, doncs, una concepció interioritzada del món. Imaginem un diàleg versemblant en català com aquest:

- (1) –No podem parlar de justícia allà on s'apliqui la pena de mort.
 (2) –No! Al contrari: si no es pot aplicar la pena de mort, no hi pot haver justícia.
 (1) –Deixem-ho córrer: *parlem dos llenguatges diferents*.

1 i 2 parlen català; però el concepte de *justícia* i la valoració de la pena de mort responen a dues visions oposades; 1 i 2 no usen exactament el mateix codi lingüístic. El corrent politicolingüístic del rus Nicolai Iakovlevitx Marr (1865-1934) arribava a defensar, no sense falta d'arguments d'interès, que en l'ús de la paraula és més fàcil que s'entenguin persones o grups que comparteixen els mateixos interessos, encara que pertanyin a comunitats diferents, que no pas persones o grups d'una mateixa comunitat, però d'interessos antagònics. L'any 1950 Stalin va desautoritzar Marr per antimarxista.

Fora de l'àmbit estrictament ideològic es donen igualment diferències substancials. Fixem-nos en el següent esquema de salutació en tres llengües:

Català	Francès	Italià
<i>Bon dia!</i>	<i>Bonjour!</i>	<i>Bon giorno!</i>
<i>Bona tarda!</i>		<i>Buon pomeriggio!</i>
<i>Bon vespre!</i>	<i>Bon soir!</i>	<i>Buona sera!</i>
<i>Bona nit!</i>		<i>Bonne nuit!</i>
		<i>Buona notte!</i>

Bonjour! abraça part de *Bon dia!* i de *Bona tarda!*; *Bon soir!* abraça part de *Bona tarda!*, tot *Bon vespre!* (que no es fa servir a tot el territori) i una part de *Bona nit!*; *Bonne nuit!* abraça només

una part de *Bona nit!*; *Bongiorno!* abraça part de *Bonjour!*, tot *Bon dia!* i part de *Bona tarda!*; *Buon pomeriggio!* abraça part de *Bonjour!*, de *Bon dia!* i de *Bona tarda!*; *Buona sera!* abraça part de *Bon soir!*, de *Bona tarda!*, de *Bon vespre!* i de *Bona nit!*; *Buona notte!* abraça *Bonne nuit!* i una part de *Bona nit!*

Vegem més exemples:

Català	Castellà
<i>muller, esposa</i>	<i>mujer</i>
<i>dona</i>	

En català no s'emptra *una muller* amb el significat d'una dona' (*una mujer*).

Català	Castellà
<i>home</i>	<i>hombre</i>
<i>home, marit</i>	<i>marido</i>

En castellà *mi hombre* no equival al català *el meu home*.

Català	Castellà
<i>peix</i>	<i>pescado</i>
	<i>pez</i>

El castellà diferencia el peix com a animal viu (*pez*) i com a animal per a l'alimentació de les persones (*pescado*); el català té una sola forma per a ambdós significats (*peix*).

Català	Francès
<i>fusta</i>	<i>bois</i>
<i>llenya</i>	
<i>bosc</i>	
<i>selva</i>	

El francès *bois* expressa conceptes per als quals el català té quatre signes lingüístics diferents!

El català té la forma *ensinistrar*, derivada de *sinistre*, per al significat de ‘comunicar (a algú) aptesa’; en canvi, el castellà, per a aquest sentit té *adiestrar*, derivat de *destre*. En català existeix, tanmateix, el substantiu *destresa* (‘habilitat’) o l’adjectiu *destre* -a (‘hàbil, expert’).

En un sentit diferent, parlar bé o parlar malament no és només qüestió d’aplicar correctament o no unes regles gramaticals, sinó també unes regles socials, una ideologia lingüística dominant. Per exemple, en la primera edició del *Diccionari* de Fabra, la forma *orgasme* remet a *eretisme*, que s’hi defineix ‘Exaltació de les propietats vitals d’un òrgan’. I prou! En la primera edició del *Gran diccionari de la llengua catalana* de l’Enciclopèdia Catalana (1982), en l’accepció principal remet també a *eretisme*, però n’inclou una segona: ‘Culminació o clímax de l’excitació sexual a les zones eròtiques i genitals.’ En el *Diccionari de la llengua catalana* de l’Institut d’Estudis Catalans ja no apareix la remissió a *eretisme*, se’n desvincula completament; es parla únicament de ‘Culminació o clímax...’. Els condicionants socioculturals que actuen en l’època de Fabra ja no obliguen avui.

La definició de *prostituta* al *Diccionari* de Fabra és ‘Dona prostituïda, que es dóna, per diner, al primer vingut.’ Evidentment, despectiva; però, endemés, referida exclusivament a la dona. En canvi, tant al *Diccionari* de l’Enciclopèdia Catalana, com al de l’Institut d’Estudis Catalans, ultra entrar també el masculí: *prostitut prostituta*, la definició és més respectuosa i tolerant; reproduïm la de l’Institut: ‘Persona que s’avé, de forma habitual i professional, a mantenir relacions sexuals amb finalitats de lucre.’

L’eufemisme és un exemple molt eloqüent del que diem: un periodista fou condemnat per haver escrit que el general Franco «*estaba agonizando*», quan realment ho estava; el cap del règim totalitari i feixista no podia arribar a aquests extrems; com a molt «*estaba enfermo*»...

La història del lèxic il·lustra molt exactament la història de la cultura de les societats.

3. Totes les llengües i totes les cultures valen igual

En relació amb la interdependència llengua/cultura/comunitat, podem afirmar que, objectivament, no hi ha llengües amb més o amb menys recursos, més o menys riques. Totes són suficients per a la comunicació habitual en el grup humà a què pertanyen; totes es troben en el punt de desenvolupament adequat al desenvolupament sociocultural, polític, econòmic, al qual serveixen. Conseqüentment, no hi ha llengües que siguin ni millors ni pitjors que altres.

Un error d'anàlisi freqüent, possiblement difícil d'evitar, és la tendència a arribar a conclusions respecte a qualsevol aspecte de la realitat a partir dels paràmetres a què estem habituats. Parlem d'exotisme d'una tribu, d'un grup salvatge, etc., sense pensar que per als membres que els componen nosaltres hem de resultar exactament igual d'exòtics. Aplicat a les llengües i a les cultures, hauríem de ser capaços d'entendre que totes són igualment normals i que totes serveixen a una determinada visió de l'univers: totes les llengües i totes les cultures són igualment útils i igualment producte d'aquest fet. Cap idioma no és limitat per a cap tipus d'emissió de missatges; si haguéssim de parlar de nivells de perfecció, en el sentit etimològic de 'compleció', hauríem de concloure que cadascun per si mateix és suficient, perquè cada sistema es va fent d'acord amb les necessitats i les possibilitats d'interrelacions que es presenten en els seus medis. Per la qual cosa, qualsevol llengua i qualsevol cultura és patrimoni de la humanitat sense cap altra distinció. Vistes així les coses, cap llengua, per pocs parlants que tingui, no pot ser menyspreada, perquè totes i cadascuna són la concentració dels elements que constitueixen les cultures, i cap cultura, per petita que sigui la seva extensió, tampoc no pot ser menystinguda. Dit altrament, ni els idiomes ni les cultures que representen no han de mesurar-se i valorar-se mai pel nombre de persones de qui són propis ni per l'amplitud dels territoris on viuen.

Se'ns ha aconduït a pensar que les llengües que més s'imposen en el món són les més ben formades. No. L'extensió i l'ús són qüestions de poder, i no del poder de les llengües en si mateixes, és clar, sinó del de les comunitats de què són pròpies. Altrament no es podria explicar que el català o el gallec, que a l'època medieval gaudiren d'un prestigi extraordinari, avui tinguin molt poc poder; com tampoc no es podria explicar que el francès deixés de ser la llengua internacional per excel·lència a partir del segle xx, en què l'anglès li pren aquesta condició. És que substancialment han canviat estructuralment aquests idiomes? Senzillament, canvien els grups humans, en el sentit que adés són més poderosos, adés no ho són tant; canvien els avatars històrics, especialment en allò que es refereix a la potència econòmica i, consegüentment, política.

Justament, un dels guanys més sòlids de la lingüística del segle xx ha estat eliminar—teòricament, això sí— la idea que hi ha llengües i dialectes inherentment millors que uns altres. La ciència reconeix, si de cas, que alguns idiomes i algunes varietats estan socialment millor considerats que d'altres; reconeixement que s'ha instrumentalitzat políticament per a diferenciar artificialment llengües i dialectes millors i pitjors; d'on apareix un dels fenòmens sociolingüístics més rellevants: la diglòssia, és a

dir, el recurs a una llengua o a una varietat seva per a les funcions formals, i a una altra per a les no formals, les col·loquials; una llengua o un dialecte A per a l'expressió cultural A, i una llengua o un dialecte B per a l'expressió cultural B. Fenomen que, al seu torn, reflecteix uns prejudicis estesos arreu que oposen *rural/urbà, models lingüístics de les classes altes/models de les classes baixes, etc.*

Existeix sempre una ideologia sobre cada llengua i sobre cada cultura, que no és —no pot ser— objectiva i justa, però que s'aprofita per a afavorir-ne o obstaculitzar-ne el desenvolupament. Cada comunitat pateix o gaudeix les conseqüències de la ideologia lingüísticocultural dominant, amb resultats que afecten el grau d'autoestima o el d'autoodi, així com la consideració general que es té des de fora envers la llengua i la cultura que li són pròpies. Òbviament, la ideologia és canviant, ja que està en estreta relació amb el prestigi de les comunitats, el qual, al seu torn, depèn en darrera instància del poder que tenen.

Cada individu té una valoració de si mateix com a ciutadà, la qual deriva en una part important de la visió que tingui del grup social a què pertany; i, semblantment, el grau d'autoestima de cadascú està en relació directament proporcional amb el que sent el grup en el seu conjunt.

4. La diversitat lingüísticocultural en una mateixa comunitat

La competència lingüística en les llengües pot considerar-se des de la perspectiva col·lectiva i en abstracte o des de la individual i en concret. Les llengües són allò que el conjunt d'elements que defineixen la comunitat a què pertanyen ha determinat; però cada usuari en té un grau específic de competència, que configuren les circumstàncies socials en què viu. Les contradiccions ideològiques, els antagonismes de tota mena, provoquen diferències en l'adquisició i en l'ús de les llengües en un mateix grup humà. La qual cosa no contradiu la cohesió de cada comunitat; podem afirmar que el conjunt de contrastos en el seu si la caracteritzen com a comunitat amb diversitats i, tanmateix, unitària i compacta respecte a totes les altres. És en aquest sentit que hom distingeix legítimament l'ús lingüístic dels homes del de les dones, el dels infants del dels joves o adults o ancians, el dels d'una determinada professió del de les altres professions, el dels més poderosos del dels més desproveïts, el dels habitants rurals del dels habitants urbans, etcètera; perquè, en el petit cosmos d'una comunitat concreta, descobrim parcel·les que defineixen de manera diferent les persones.

Les varietats dialectals de tot tipus d'una mateixa llengua responen a les varietats d'una cultura, nogensmenys, compartida. Tal com insinuàvem en l'apartat 1, enlloc no existeixen dos parlants que emprin exactament una mateixa llengua, perquè enlloc no hi ha dues persones que hagin viscut i que visquin exactament la mateixa experiència. Cada parlant posseeix una competència lingüística única, amb la base de la qual desenvolupa una gramàtica, única també. Aquesta és la raó per la qual resulta impossible descodificar amb total precisió allò que altri diu, encara que sigui en el mateix idioma: la discussió, el requeriment de matisos, d'aclariments, etc., s'expliquen per la singularitat irrepetible de cada persona: enlloc no n'hi ha ni dues d'identiques.

Podem dir el mateix aplicat a l'univers: tot ell és compacte, però amb diferències enormes i minúscules, inevitables i imprescindibles, de la suma de les quals resulta la humanitat.

Existeix la hipòtesi, certament discutible, però no menyspreable, que en una societat es tendeix a la uniformització lingüística i general a mesura que la industrialització avança. Així, la vida en les àrees urbanes acostuma a ser més igual que en les àrees rurals. La urbanització fa disminuir el pes dels grups lingüísticament diferenciats; en compensació, desenvolupa noves diferenciacions de caràcter socioeconòmic, professional, d'interessos diversos. Els habitants de les grans ciutats estan més afectats de la substitució lingüística; els del món rural són més conservadors, perquè viuen més aïllats i, doncs, mantenen amb naturalitat —no per militància— una major lleialtat a la llengua pròpia.

5. La variació com a riquesa

No hi hauria d'haver dubtes sobre el valor positiu d'una característica que ens distingeix per excel·lència com a éssers humans: la capacitat indefinida en la percepció de la realitat, que ens permet fer-ne una anàlisi més conspícua i una transformació més intel·ligent.

La uniformitat és pròpia dels sers no racionals, que se cenyeixen, per això, als comportaments automats, a reaccions idèntiques amb idèntics estímuls.

Tanmateix, tenim por a la diversitat; és a dir, ens temem a nosaltres mateixos com a persones. En l'àmbit que ens ocupa, hom tendeix al rebuig de la varietat de llengües i de cultures. Aquest capteniment no pot ser fruit espontani, sinó de l'alienació.

S'ha instrumentalitzat la idea del càstig bíblic de Babel per a defensar el major uniformisme lingüísticocultural possible, el qual, ultra ser contra natura, ens reduiria a éssers no pensants o, el que és el mateix, de pensament únic. Diu la Bíblia:

En tota la terra es parlava una sola llengua i es feien servir les mateixes paraules. Els homes van emigrar des de l'orient, trobaren una plana al país de Xinar i la van poblar. Llavors parlaren entre ells de fer maons i coure'ls al forn. Així començaren a fer servir maons en lloc de pedra, i asfalt en lloc de morter.

Després van dir:

—Vinga, edifiquem-nos una ciutat i una torre que arribi fins al cel; així ens farem un nom i no ens dispersarem per tota la terra.

El Senyor va baixar per veure la ciutat i la torre que construïren els homes, i es digué: «Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua. Si aquesta és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast. Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells».

Així el Senyor els va dispersar des d'aquella regió per tota la terra, i van abandonar la construcció de la ciutat. Per això, aquella ciutat porta el nom de Babel, perquè allà el Senyor va posar la confusió en el llenguatge de tota la terra, i des d'allà el Senyor va dispersar els homes arreu de la terra.

De la mateixa manera que, sense deixar-nos endur per la idea religiosa, acceptem que el treball digne dignifica les persones, també hem d'admetre que les diferències lingüísticoculturals són la materialització més alta d'allò que ens diferencia.

Aquella por a la diversitat no respon, però, a la voluntat de simplificació de la comunicació —que seria igualment catastròfica—, sinó a la d'exercir el poder com més extensivament i intensivament millor. Les diferències lingüísticoculturals són incòmodes per als governants, perquè els resulten amenaçadores del seu àmbit i de la seva possibilitat de poder. És cert que la diversitat implica complexitat, però aquesta veritat no pot amagar la grandesa més distintiva de la humanitat. Si baixem per comparació a relacions ben reduïdes, podem admetre que l'homogeneïtat d'una tribu, d'una família, d'una parella que conviu, fa més fàcils les relacions, menys conflictives, però a costa d'un anivellament de conductes i d'expressió de pensaments que les allunya del caràcter humà. L'heterogeneïtat ens fa essencialment persones lliures.

El poder s'exerceix també a partir de la imposició d'unes llengües damunt unes altres que hom intenta d'anorrear. Hom procura que les més fortes aniquilin les més dèbils; la qüestió de fons no és prescindir de la materialitat que són els idiomes, d'anul·lar sistemes determinats de comunicació; la qüestió duu implícita la voluntat

d'eliminar diferències culturals, perquè suposen diferències i, doncs, conflictes en la direcció de les societats i del món, dificultats en la governabilitat del poders establerts. Per a nosaltres són paraules clau les del sociolingüista William Francis Mackey, amb què afirma: «Realment, en política lingüística, els grups més poderosos o més grans s'imposen sempre als grups menys poderosos o més petits. Aquesta és la història [...]. Quan s'ha de dur a terme una política concreta en una àrea determinada, molt sovint el grup amb més poder i més nombrós és el que domina la política que s'aplica; i, de fet, és impensable que s'esdevingui el contrari [...]. Potser és injust, potser és brut, però desafortunadament són coses que passen, són els fets de la vida [...]».

Les llengües amb poder minoritzen les que en tenen poc; i aquest fenomen es produeix també en el destí de les cultures respectives. Es tem la seva capacitat de cohesió de grups que se senten solidaris.

Socialment, és políticament correcte defensar la variació com a riquesa. Però, com que aquesta actitud pot pertorbar l'hegemonia dels més forts, es manipula, tot mirant de «provincianitzar» aquelles diferències que més inquieten. Ve't aquí com s'explica la pràctica generalitzada del cinisme, que suposa un aparent interès per llengües i cultures de grups petits, allunyats quant a la possibilitat de condicionar la vida social, política, econòmica dels governs; hom manifesta una falsa admiració per allò que és exòtic, perquè no és perillós per a l'estabilitat d'un estatus concret, i abomina, paradoxalment, la diversitat que es té més a la vora, perquè aquesta sí que pot comportar problemes a la vigoria d'un règim de govern; una solució freqüent és la «folklorització» d'aquesta diversitat veïna, és a dir, la seva reducció a manifestacions externes extirpades de la idiosincràsia en què se sustenten.

L'objectiu últim és la glotofàgia: l'absorció per part de les llengües dominants de les llengües dominades. Procés que, certament, és difícil i extraordinàriament lent, però els efectes perseguits del qual es fan ràpidament tangibles. Una llengua, una cultura, una nació o un país no desapareixen fàcilment. Ara, el fet que simplement subsisteixin és del tot insuficient, perquè poden difuminar-se a través d'una política de subordinació, fins a fer-se pràcticament incognoscibles. És a dir, és possible continuar essent, sense un sentit, una funció prou definida: és el ser sense poder ser. La cultura es dispersa, la societat es fragmenta i la llengua s'interfereix fins a desfigurar-se, malgrat que no es pugui dir exactament que no existeixen.

6. La igualtat en la diversitat i el fenomen de la globalització

No hem de confondre el respecte i fins i tot el desig de la diversitat amb l'acceptació resignada de diferències en el dret al benestar, a la justícia, al progrés igual per a tots. Hem de ser iguals en la diversitat: la contribució en la construcció del món que suposen l'existència i la convivència ens fa mereixedors —a tots igualment mereixedors— d'una vida digna.

Al nostre entendre, la igualtat solament es pot basar en la diferència; per a ser amb ple dret hem de ser diferents. Pensem que és elemental que ser és ser diferent; el ser es defineix per la diferència; no s'és si no s'és diferent. Així mateix, la democràcia té els fonaments en la diversitat; altrament, quin valor tindria el concepte?

Si havíem de destacar un mot clau en referència a la realitat de finals del segle xx i inicis del XXI, probablement la majoria triaríem *globalització*. Un procés, tanmateix, que no s'ha definit ni convenientment ni suficientment, però que convenç, que avança encapçalant la ideologia dominant, el pensament políticament correcte. I que també s'instrumentalitza. Hom parla de la mundialització, del mestissatge, de la desaparició necessària de fronteres, com a condicions per a una postmodernitat adequada, racional. De rebot, subliminalment o explícitament, es mira de fer retrocedir els nacionalismes, col·locant-los tots en el mateix sac, sense fer les diferenciacions pertinents, i titllant-los d'anacrònics, d'obsolets, fins i tot de pertorbadors del sentiment de solidaritat.

Des de la superficialitat no resulta difícil fer creure que cal renunciar altruïstament a la defensa de les identitats diferenciades dels grups humans, en benefici d'una major aproximació entre si.

Des de la superficialitat, hi insistim. Perquè per poc que hom miri d'endinsar-se amb rigor en la qüestió, apareixen els dubtes i la conclusió que alguna cosa no funciona en aquesta sol·licitud incessant que s'abandonin les peculiaritats distintives de les comunitats. D'antuvi, hem de preguntar-nos com s'explica que un procés tan elemental, natural i ancestral com és la diferenciació dels col·lectius es converteixi sobtadament en contradictori respecte a la convivència sense exclusions.

Encara que pugui semblar paradoxal, l'acceptació del fenomen de la globalització entès positivament com l'esforç per a l'acostament entre les persones i els pobles ha d'anar per força acompanyada de la defensa més profunda que mai de la preservació de la identitat individual i col·lectiva, per una raó tan simple com la següent: és justament aquesta identitat individual i col·lectiva ensems el que hem d'aportar en la mundialització!

La universalitat se sosté exclusivament des del particularisme; perquè si prescindim tots del particularisme propi, arribem a l'absurd de ser en el no-res, en el buit. Així de senzill. Estem legitimats per a sospitar que, quan es parla de la necessitat de l'abandonament dels nacionalismes, es fa referència únicament a alguns nacionalismes. Diguem-ho d'una altra manera: qui s'oposa a la reivindicació de la identitat, no s'identifica ell mateix amb cap referent? O és que el que cerca és que la seva identitat sigui l'única o la prevalent, la qual hauria de satisfer tothom?

Com és que en el context actual, contradictòriament, no reprenem la reflexió crítica sobre l'horror que produeix la idea huxleyana d'una realitat pretesament feliç en què tots som exactes i perfectes —però robots—, a l'hora de proclamar que convé que rebutgem les identitats diferenciades?

En un altre sentit, per què insistim tant en la transcendència del concepte *competitivitat*, sense remarcar que aquesta només és possible des de la diferència, ja que la igualació implica que ningú, ni individualment ni col·lectivament, no pot pretendre objectius distints ni tenir sistemes distints també per a assolir-los?

Més consideracions evidents: té cap sentit la solidaritat, si no és des de l'acceptació de la diferència? Per què, doncs, molts dels qui parlen tant a favor de la primera parlen tant en contra de la segona? Amb la igualació un no pot solidaritzar-se si no és amb si mateix.

I sense diferències tampoc no hi pot haver complementarietat; renunciem a la composició creativa d'un univers amarat d'allò que cadascú i cada grup és, sense exclusions.

Dit tot això, volem subratllar que la identitat no ha de ser monolítica ni negativament endogàmica: la lleialtat a la llengua i a la cultura pròpies ha de ser simultània al reconeixement respectuós de les diferències que constitueixen els altres. Ara, ningú no està en millors condicions d'entendre les peculiaritats d'altri que qui és conscient de les seves i hi sap ser fidel.

Així, doncs, el respecte a la igualtat entre les persones ha de basar-se en el respecte a la seva diversitat. No hem de confondre la discriminació negativa, que vexa la condició dels éssers humans, amb la discriminació positiva, que, en marcs escrupolosament democràtics, distingeix l'hegemonia de determinats valors socials, culturals, lingüístics, religiosos, etcètera, de les comunitats. Sense aquesta discriminació —al cap i a la fi *discriminar* vol dir 'saber diferenciar'— eliminem el concepte essencial d'*idiosincràsia*.

En suma, la globalització s'ha d'entendre com el projecte de construcció d'un mosaic esplèndid i universal, fet de peces de mides i de cromatismes diversos, però en què totes, absolutament totes i cadascuna, són igualment imprescindibles en les se-

ves diferències. Un mosaic ni es fa mai de peces idèntiques ni es considera íntegre si se n'elimina una, per petita que sigui. Aquesta metàfora inclou el concepte democràtic de veritable igualtat. La pèrdua d'una llengua té com a conseqüència greu la pèrdua d'una visió concreta del món, perquè un idioma «diu» el reflex de l'estructura de la realitat que viu la comunitat que la parla; cap llengua no és una entitat autònoma: està lligada, fusionada amb la cultura que expressa; les propietats d'índole diversa de les llengües són producte de les propietats culturals a les quals serveixen. Les llengües són, per això, el centre de gravetat d'una comunitat: són transversals respecte als paràmetres d'identitat.

Contra la incompatibilitat que alguns s'entesten a retreure, en democràcia totes les identitats, com totes les persones, com tots els grups, com totes les llengües, com totes les cultures, són compatibles i es concilien en la intercomplementarietat.

La realitat, essent solidària i compacta, mai no pot deixar de ser múltiple, per definició; obstinar-se a negar aquesta condició seva és actuar contra els principis més elementals de la ciència i del pensament. Per la qual cosa té sentit parlar de *nosaltres* i dels *altres*, en contrast inclusiu, no en oposició exclouent. Diguem, de passada, que totes les llengües, que sapiguem, tenen els pronoms personals de distinció del *jo*, del *tu* i de l'*ell*, com a referències diferenciades. Justament el reconeixement de l'*altre* (*tu*, *ell*, *no-jo*) des del *jo* és la base més sòlida on s'han de repenjar la llibertat, la democràcia, la justícia. Una comunitat diferenciada és una manera concreta (*nosaltres*) de relacionar-se amb la resta del món (*els altres*).

En un procés de globalització en què s'igualen i es comparteixen valors històricament distints d'una comunitat —sobretot en els àmbits polític i econòmic—, és imprescindible constatar de quina manera i a través de quins trets és vigent i, doncs, reconoscible la identitat de cada col·lectiu i de cada individu. No és acceptable una homogeneïtzació en nom d'una simplificació, perquè l'hem d'entendre com un genocidi acceptat. No abdicar res de la identitat pròpia és compatible amb l'obertura a totes les altres. Cal emfasitzar sempre una base —la de cadascú, la de cada grup— sobre la qual es funda la resta; solament així es poden sumar la voluntat de ser i la de conviure, sense contradiccions ni impossibilitats insuperables. La qüestió, en definitiva, és autoreconèixer-se i ser reconeguts com un referent que no es confon.

* * *

El problema és que en general es planteja la globalització no com la contribució de cada realitat sociocultural i lingüística a la construcció d'un món solidari i inter-

dependent, sinó com el mecanisme per a prescindir dels àmbits més petits i amb menys poder politicoeconòmic, en benefici d'una falsa mundialització que pretén el predomini dels més nombrosos i dels més poderosos.

Així, la societat es pot adreçar cap a un preocupant procés creixent de despersonalització. Hom procura insistir sobretot a les generacions més joves que és convenient que abandonin el sentiment de lleialtat a la pròpia cultura i a la llengua pròpia, a canvi d'accentuar un esperit universalista, que és més obert i del qual trauran més profit; però alhora se'ls instiga a un individualisme insolidari i salvatge. Es procura emmarcar els canvis econòmics, tecnològics, mediambientals, educatius, etcètera, en l'estratègia del «políticament correcte», que desemboca irremeiablement en el pensament únic. Progressivament, s'igualen més les conductes i les concepcions del món, en una homogeneïtzació que amenaça la pluralitat com a valor essencial, perquè s'intensifica l'autoodi entre els membres de les comunitats, les cultures i les llengües amb poc poder; hom hi viu el complex de la convicció que no és possible de competir i ensem d'anar de bracet respecte a les comunitats amb més poder. La notable mobilitat social facilita encara més l'igualament de comportaments i d'idees; vivim un període en què destaquen les voluntats de creació d'unitats artificials i, doncs, empobridores. Persisteix la tendència progressiva que procura l'erosió de la lleialtat a les arrels pròpies de cadascú i dels col·lectius, mitjançant la desqualificació de tot el que és relativament petit i, especialment, de tot el que no compta amb un poder fort. Guanya terreny una actitud maniquea que pretén de fer incompatibles la mundialització, el canvi, el progrés, la solidaritat, etcètera, amb el viure i conviure amb la identitat personal i de grup. No podem caure en el parany que titlla de provincià allò que caracteritza un poble –quan és petit i amb poc poder!–, en nom d'una modernitat que pretengui un sentiment universalista que amagui un anivellament que no sumi, sinó que resti. El terme *provincianisme* és una etiqueta emprada hàbilment per a provocar desadhesions, desarrelaments, des d'un imperialisme lingüísticocultural i politicoeconòmic. Nosaltres defensem que s'és autènticament universal només des de la impregnació de les pròpies arrels; la mundialització és rebutjable si no es basa en la coneixença, la compartició, la convivència en la diversitat, en la seva reunió harmònica. Les llengües específiques són la marca que ha de tenir el saber universal de tots.

Aquí s'escau de remarcar una contradicció que desmenteix inequívocament els qui pretenen que hi ha llengües i cultures que, per la seva incidència, per la dimensió de qui les comparteix o per altres motius semblants, haurien de sacrificar-se, desaparèixer o mantenir-se si de cas en un nivell precari, subsidiari, de subordinació ac-

ceptada respecte a les de més pes. Si hom cregués de veritat que en el procés de mundialització valen la pena sacrificis d'aquesta mena, hauria d'arribar sens dubte o bé a la defensa d'una sola llengua universal creada artificialment o bé a la defensa de la llengua que actualment té major potència i extensió en l'ús, l'anglès. Cal que ens preguntem per què, posem per cas, qui considera fins i tot obvi que el francès o l'italià o l'espanyol han de prevaler damunt del català, el gallec i el basc, no va més enllà i planteja igualment, amb els mateixos arguments, la relegació a llengües secundàries del francès o l'italià o l'espanyol respecte a l'anglès. Això no ho accepten ni ho acceptarien mai. Si les raons en la classificació de les llengües haguessin de ser solament pragmàtiques, per coherència arribaríem sempre a la defensa d'una única llengua universal. Curiosament, doncs, alguns posen el llistó allà on els va bé; en la política reduccionista s'aturen allà on, a ells, no els pertoca de renunciar a res. Només faltaria!

* * *

D'acord amb el que hem descrit fins aquí quant a la relació llengua-cultura i poder, és clar que hem d'estendre el fenomen de la competitivitat a la defensa de l'hegemonia dels idiomes. Les comunitats diferenciades han de ser competitives com a tals, per tal de tenir un lloc destacat en la societat de la informació i del coneixement. És clar que les llengües i les cultures amb poc poder han de pagar un preu afegit en la via de la competència, tot esmerçant més esforços que no les llengües i les cultures amb molt de poder.

Cal tenir present que la competitivitat d'una llengua i d'una cultura és eficient, no tant pel nombre de persones de qui són pròpies, sinó sobretot per la seva capacitat d'adequar-se i d'avançar-se a la realitat nova, transformant-la positivament i progressivament. Les identitats no poden basar-se exclusivament en la tradició històrica del passat, sinó que ho han de fer, principalment, en la voluntat i la capacitat de construir sòlidament un futur entorn de projectes diversos: som d'allà d'on venim, certament; però encara més hem de ser d'allà cap a on anem.

Per tant, en el procés de mundialització, s'ha de tenir especialment en compte, en les comunitats amb poc poder, que, ultra la competitivitat científica, econòmica, professional, tecnològica, etc., serà decisiva la competitivitat lingüísticocultural, en un context universal en què predominarà —predomina ja— la voluntat de cada país de fer hegemònica la seva cultura i la seva llengua. Ser competitiu des de la perspectiva lingüísticocultural significa ser potents en les avantguardes de la societat del co-

neixement i de la informació, amb les seves virtuts i amb les seves contradiccions i servituds. Així, per exemple, la presència clara i permanent en l'espai cibernètic és imprescindible per a la subsistència com a poble.

7. El mestissatge, un axioma de la globalització

Subratllem encara la idea nuclear de la nostra exposició: parlem perquè pensem i pensem perquè parlem. Allò que distingeix les persones és, doncs, la parla, la paraula.

Aplicant aquest supòsit a una comunitat, podem afirmar que un poble, una nació és el que és en la mesura que parla el que parla. En una direcció diferent, que ens interessa destacar particularment, si acceptem aquesta premissa, haurem d'admetre també que un poble, una nació no són naturalment plurilingües ni pluriculturals. Som conscients, en dir això, que tornem al llinard del que no és políticament correcte.

Hom ha procurat que es consideri obvi que el mestissatge és un procés indiscutiblement enriquidor. No pretenem negar-ho, de cap manera. Però sí que volem remarcar que determinades consideracions no són tan simples com alguns pretenen. Així, nosaltres entenem que en la defensa del mestissatge no és lícita la manipulació mitjançant la qual es qualifica de plurilingüe una comunitat que no ho és. Si hem de ser clars, no podem deixar de manifestar, soni bé o malament, que tant el mestissatge com el plurilingüisme artificial poden conduir a una negativa esquizofrènia sociolingüísticocultural.

Per a nosaltres no és clara la resposta a la pregunta: val més el mestissatge cultural i lingüístic indiscriminat o la capacitat de convivència respectuosa entre cultures i llengües clarament diferents i clarament diferenciades? Dit d'una altra manera, el mestissatge enriqueix o difumina elements substancials d'un determinat capteniment cultural? Estem del tot segurs que és millor el sincretisme, la barreja, que no la possibilitat de la convivència solidària d'idiosincràsies distintes?

Contestar a qüestions d'aquesta índole és fàcil solament si ho fem des de la demagògia. Altrament, mereixen reflexions profundes i especialment complexes, que sovint no es practiquen.

Una cosa és ser històricament plurilingüe i una altra molt diferent és ser poliglota. Ser una realitat concreta i distinta, i no moltes realitats confuses, no significa ni ser excloent ni ser agressiu; al contrari, comporta la possibilitat d'una col·laboració més rendible i positiva en el concert de la resta de les realitats diferenciades. Es tracta

d'assumir el concepte de *composició*, el qual, curiosament, s'accepta molt bé en altres àmbits.

Entenem que és absurd de pretendre que les identitats siguin múltiples. Ens sembla més racional, més d'acord amb el que són els fets, que siguin unívokes i que, des de la univocitat lingüísticocultural, estableixin, tanmateix, ponts d'unió amb altres realitats diferenciades; ponts que permetin la inexcusable universalització de la pròpia particularitat. Cal un capteniment en clau de cooperació, no d'assimilació, en el qual prevalgui la força de les idees i de les cultures, i on desapareguin les fronteres politicoadministratives, per tal de substituir-les per les de les identitats.

8. Un discurs nou per a una nova realitat

Cal un discurs nou, intel·lectual, professional, social, etcètera, per tal de fer front a una realitat inèdita. Si el món canvia vertiginosament, el discurs per a la seva anàlisi ha de ser encara més revolucionari.

No actuem, en aquest sentit, com a persones intel·ligents; la realitat ens sobrepassa, ens venç. Proclamem que el món s'està transformant —l'estem transformant!— a ritmes acceleradíssims, però restem ancorats encara en posicions teòriques, de plantejament, completament obsoletes. Tenim por al canvi; preferim la comoditat de no haver d'afrontar l'elaboració de les propostes alternatives per a respondre convenientment a contextos complexos que estrenem.

No ens llancem a la transformació en profunditat, malgrat que expressem teòricament que és imprescindible. Anem posant pedaços, que acaben sent la justificació moral que ens movem.

Sabem que estem necessitats de crear i de consolidar valors nous socials, però no fem res de prou decisiu perquè apareguin. Parlem d'una nova immigració de característiques molt peculiars, que exigeix una organització *ad hoc* que ningú no es decideix a programar; mentrestant, en deriven situacions lamentables per a tots: per als nouvinguts i per a la nostra societat.

I parlem sense treva de mundialització, de globalització, de societat del coneixement i de la informació, però ens fa la impressió que no hem entrat encara en el segle XXI —no en som ni al llindar. Els humans som així: massa sovint no ens creiem de debò allò de què ens omplim la boca. Trobem expressions que al·ludeixen de vegades amb prou encert a les necessitats de canvis; però restem com a molt en l'ús de les expressions, en un fals desig que es plasmin en fets.